

ВПЛИВ РІДНОЇ МОВИ НА ФОРМУВАННЯ ДВОМОВНИХ УМІНЬ СТУДЕНТІВ

У статті розглянуто основні підходи до трактування поняття «двомовність». Зроблено спробу проаналізувати роль рідної мови у формуванні двомовних умінь студентів.

В статье рассмотрены основные подходы к трактовке понятия «двуязычие». Сделана попытка проанализировать роль родного языка в формировании двуязычных умений студентов.

The basic approaches to the interpretation of the notion “bilingualism” are examined in the article. An attempt to analyse the role of the native language in the process of students’ bilingual skills formation is made.

Зміна геополітичної та соціокультурної ситуації в сучасному світі спричинила зростання інтересу до вивчення мов як важливого компоненту змісту професійної підготовки майбутніх спеціалістів. Набуття знань іншою мовою стало гострою необхідністю для реалізації міжособистісної комунікації в оптимальних умовах. Адже в умовах мультикультурного освітнього середовища сучасна особистість не може ефективно самореалізуватись без досконалого знання рідної та іноземної мов. Таким чином білінгвізм та мультилінгвізм стали характерною рисою сучасної людини та сучасної культури.

Проте, проблемою вищої мовної освіти України на даному етапі є недостатня скоординованість процесу вивчення рідної та іноземної мов. Адже сучасний ринок праці потребує фахівців з досконалим знанням мов та навичками професійного перекладу інформації з різних галузей знань. При цьому досконале знання рідної мови нерідко грає вирішальну роль.

За таких умов вища освіта ставить перед собою завдання підвищення якості мовної освіти і, зокрема, акцентує увагу на розвитку саме двомовних умінь та навичок. Це у свою чергу вимагає ґрунтовної теоретичної бази,

досконалого вивчення дидактичних та педагогічних закономірностей засвоєння іншої мовної системи та впливу рідної мови на цей процес.

Незважаючи на значну теоретичну та практичну розробку проблеми мовної підготовки студентів, роль рідної мови у формуванні умінь двомовності залишається недостатньо висвітленою.

Отже, метою статті є спроба уточнити поняття «двомовність» та розглянути вплив рідної мови на розвиток двомовних умінь студентів.

Проблема вдосконалення дидактичних основ мовної підготовки студентів завжди була й залишається актуальною. Її розглядають такі науковці, як В. Артемов, А.Басіна, В.Гатальська, П. Гевал, О. Грецька, В. Демкін, Є. Гульбинська, М.Дем'яненко, Є. Дмитрієва, І. Зимня, К. Лазаренко, Л. Карась, І. Комков, О.Крюкова, О. Кужель, С. Ніколаєва, Ч. Річардз, Г. Рогова, П.Сердюков, М.Уоршауер, Л. Щерба та інші.

Психолого-педагогічні аспекти мовленнєвої діяльності є предметом дослідження таких науковців, як І. Зимня, О. Леонтьєв, А. Лурія.

Визначення поняття “двомовність” та коло проблем, пов'язаних з ним, вивчається такими науковцями як Б. Гавранек, В. Розенцвейг, У. Вайнрайх, Н.Мечковська, Е.Верещагін, Г.Пауль, Ю. Жлуктенко та ін.

Як вже зазначалося, формування та розвиток умінь двомовності – один із найважливіших елементів у структурі підготовки ефективного фахівця на сучасному етапі. Вивчення названої проблеми вимагає розгляду понять: «уміння» та власне «двомовність».

Поняття «уміння» знаходить трактування як з педагогічної так і з психологічної точки зору, проте на нашу думку найбільш доцільним у ракурсі проблеми дослідження є визначення, наведене нижче:

уміння – освоєний суб'єктом спосіб виконання дії, яка забезпечується сукупністю придбаних знань і навичок. Уміння формується шляхом вправ і створює можливість виконання дій не лише у звичних, а й в умовах, що змінилися [7; 589].

Отож, іншими словами, уміння можна визначити як оптимальний рівень досконалості певної діяльності. У найбільш загальному трактуванні можна виділити практичні, інтелектуальні, спеціальні та загальнонавчальні уміння. Проте кожна окрема наука, кожен навчальний предмет має на меті формування специфічних умінь, характерних саме для цієї галузі знань.

Оскільки ми ведемо мову про навчання мов, звернемо увагу на власне мовленнєві уміння. Мовленнєві уміння можна визначити як оптимальний рівень досконалості мовленнєвої діяльності.

Для формування **мовленнєвих умінь** як рідною так і іноземною мовою обов'язковими є **такі дії**:

- прослуховування одиниць мови;
- вимова одиниць мови;
- співвіднесення одиниць мови з предметною та логічною реальністю;
- запам'ятовування одиниць мови і використання їх у мовленні;
- читання одиниць мови та вимова їх уголос;
- написання одиниць мови.

Кожне уміння спирається на певну групу навичок. Навичку визначають як психічне новоутворення, завдяки якому індивід здатен виконувати певну дію раціонально, з належною точністю і швидкістю, без зайвих витрат фізичної та нервово-психологічної енергії.

Щоб досягти рівня навички, мовленнєва дія має набути таких якостей як гнучкість, стійкість, автоматизованість, відсутність напруження.

Гнучкість розглядають із двох позицій:

1. як здатність легко включатися в новій ситуації;
2. як здатність ефективно функціонувати на новому мовному матеріалі.

Наприклад гнучкість навички техніки письма досягається завдяки різноманітності ситуацій, що лежать в основі вправ, та використанню в них достатньої кількості лексики, в результаті виділяється щось спільне, незмінне

і таким чином уміння функціонує у будь-якій ситуації мовлення та з будь-яким лексичним матеріалом.

Стійкість є дуже важливою якістю, оскільки забезпечує збереження та адекватне функціонування уже сформованих навичок.

Автоматизованість – одна з найголовніших якостей будь-якої навички. Вона передбачає певну швидкість виконання операцій, що входять до дії, її цілісність та плавність [4; 61].

У лінгвістичній та методичній літературі визначають дві групи мовленнєвих умінь:

- продуктивні – говоріння та письмо;
- рецептивні – аудіювання та читання.

Кожне із названих умінь спирається на свою групу навичок, які синтезуються, функціонуючи в умінні [4; 62]. Формування цих умінь є метою навчання як іноземної так і рідної мови .

При розгляді поняття «двомовність», варто зазначити, що цей термін, часто замінюють на майже синонімічне поняття “білінгвізм”. Тому в сучасній педагогічній та лінгвістичній літературі ці два терміни часто використовуються як еквівалентні. У даній публікації ми використовуємо обидва терміни, як синоніми для позначення вільного володіння двома мовами: рідною та іноземною

Словник лінгвістичних термінів пропонує таке визначення: білінгвізм (від лат. *bis* – двічі та *lingua* – мова) – двомовність. Однаково вільне володіння двома мовами [3; 34]. Проте, в лінгвістичній та педагогічній літературі існують різні трактування цього терміну.

Часто поняття “білінгвізм” розглядається в широкому розумінні. Таку точку зору ми зустрічаємо у Г.Пауля, який вважає двомовністю будь-який вплив чужої мови, незалежно від його прояву, чи то просто контакт між мовами, чи ж реальне володіння двома мовами. Таке ж широке тлумачення цього поняття зустрічається і у чеського лінгвіста Б.Гавранека.

Деякі вчені розуміють під білінгвізмом, чи двомовністю, не явище, а деякий процес. Так, Е.Верещагін визначає двомовність (виходячи з психологічних процесів) як психічний механізм (знання, уміння, навички), що дозволяє людині відтворювати і породжувати мовні здобутки, що послідовно належать двом мовним системам.

В.Розенцвейг визначає двомовність як володіння двома мовами і регулярне переключення з однієї мови на іншу, в залежності від ситуації спілкування [7; 14]. Не дуже відрізняється від попередніх і визначення, дане Н.Мечковською, яка також називає двомовністю використання декількох мов тими самими особами, у залежності від ситуації спілкування.

Загалом, класичним вважається визначення У. Вайнрайха, де він стверджує, що білінгвізм – це володіння двома мовами та поперемінне їх використання залежно від умов спілкування [2; 35].

Виділяють *два види білінгвізму*:

- природний – засвоєння двох мов одночасно у природному середовищі. Іноземна мова засвоюється паралельно з рідною;
- штучний – вивчення другої (іноземної) мови в організованій формі в певному навчальному закладі на основі спеціально розроблених програм, навчальних посібників, тощо.

У кожному з названих видів білінгвізму процес формування умінь використання двох мовних систем розвивається в одному напрямку, проте його етапи не співпадають: у випадку штучного білінгвізму розвиток умінь та навичок в оволодінні двома мовними системами реалізується виходячи з різних точок: на початку навчальної діяльності уміння та навички системи рідної мови значною мірою вже сформовані у студентів і потребують лише удосконалення, в той час як формування навичок та умінь використання системи другої мови знаходиться на початковому етапі [1; 183].

У даній статті ми розглядаємо саме штучний білінгвізм, оскільки мова йде про вивчення другої мови у дорослому віці, у рамках визначеного навчального закладу (вищого у нашому випадку), за певними спеціально

розробленими та скорегованими програмами, за допомогою сучасних методів та засобів навчання.

Доцільним на наш погляд є назвати та охарактеризувати етапи формування білінгвістичних умінь студентів.

На **початковому етапі** навчання іноземній мові домінуючу роль у мовленні білінгва буде відігравати рідна мова. На цьому етапі можна говорити про **субординативний білінгвізм**, при якому існує домінуюча мова (мова мислення) і який характеризується багатьма помилками, особливо граматичними. На цьому етапі білінгв не засвоїв досить міцно другу мовну систему і його мовлення підпорядковується аналогічним механізмам рідної мови.

На **вищому етапі** оволодіння іноземною мовою співвідношення між уміньми та навичками в рідній та іноземній мові майже зрівнюється, оскільки білінгв однаково добре володіє обома мовними системами. На цьому етапі штучний білінгвізм **наближається до координативного** – двомовності, при якій немає домінуючої мови. При цьому білінгв думає на тій мові, на якій говорить. Проте навіть на вищому етапі штучний білінгвізм не завжди досягає рівня координативного [1; 183].

Це явище пояснюється тим, що, якщо іноземну мову вивчають в чужому лінгвістичному середовищі, незважаючи на те, що білінгв абсолютно правильно говорить даною мовою, дуже важко здійснити попередження чи виправлення помилок.

Як вже зазначалося, при штучному білінгвізмі навчання іноземній мові звичайно починається, коли людина вже являє собою мовну особистість і в більшій чи меншій мірі сформувалася як мовна особистість у рідній лінгвокультурі.

Варто зазначити, що штучний білінгв – це, у першу чергу, національно-маркована мовна особистість, становлення якої мало місце в рамках рідної лінгвокультури. Освоєння нової мови означає подальший розвиток єдиної, цілісної мовної особистості, при якому вона одержує орієнтири

відображення дійсності засобами іншої мови, підкоряючи законам іншої мовної системи, але зберігаючи при цьому свою національну ідентичність.

Звичайно дві мови бувають сформовані в людини на різному ступені, оскільки не буває двох зовсім однакових соціальних сфер дії мов і представлених ними культур. Тому у визначенні білінгвізму відсутня вимога абсолютно вільного володіння обома мовами. Якщо одна мова не заважає другій, а ця друга розвинута на високому ступені, близькому до володіння мовою в носія мови, то говорять про збалансовану двомовність. Та мова, якою людина володіє краще, називається домінантною; це не обов'язково перша за часом засвоєння мова. Співвідношення мов може змінитися на користь тієї чи іншої мови, якщо будуть створені відповідні умови [10; 337].

В білінгвістичному навчальному процесі і іноземна, і рідна мова студента використовується в якості засобу навчання виконуючи різні функції. Обом мовам приділяється однакова увага. Проте, рідна мова студента розглядається при цьому не просто як навчальний інструмент, а як не менш важливий засіб спілкування ніж іноземна мова.

Тут великого значення набуває вміння грамотного читання та письма рідною мовою, що згодом слугує запорукою двомовної грамотності. Саме цей факт лежить, в основі лінгвістичного переносу, що полягає у використанні знань першої мови для вивчення другої. Адже, оволодіння іноземною мовою є усвідомленням нових способів мислення, що забезпечують можливість сприймати і передавати думки засобами іншої мови [6; 146].

Завжди існує явище переносу навичок рідної мови на мову, що вивчається. Схожість між двома мовами розглядається як позитив у вивченні іноземної мови (позитивний трансфер), а відмінності – як перешкоди на шляху до оволодіння другою мовою (негативний трансфер). Цей підхід передбачає також вивчення та порівняння структур обох мов задля попередження проблем та помилок у вивченні другої мови. Загалом рідна мова та мова, що вивчається є скоріше взаємодоповнюючими ніж взаємовиключаючими.

Врахування рідної мови виявляється у формуванні навичок, умінь, а також виступає як специфічний принцип навчання. Опора на рідну мову має місце при доборі й організації матеріалу, при формуванні вимовних, графічних, орфографічних, лексичних і граматичних навичок іноземної мови.

Врахування рідної мови при навчанні лексики грає винятково велику роль в оволодінні значенням, словотвором, багатозначністю слів. Адже багато абстрактних та безеквівалентних лексичних одиниць не можуть бути адекватно засвоєні без використання перекладу-опису, перекладу-тлумачення, тобто застосування рідної мови.

Опора на мовну модель дозволяє здійснювати диференційований підхід до способів семантизації (прямого і перекладного), що залежать від ряду лінгвістичних, психологічних і педагогічних факторів. До лінгвістичних факторів, у першу чергу, відносяться тип лексичного значення слова (конкретне, абстрактне), наявність інтернаціональних і безеквівалентних слів [9; 88].

Оскільки обсяг значення слова в англійській та українській мовах найчастіше не збігається, ті компоненти значення слова чи повний обсяг його семантичного опису, а також конструктивні ознаки семантизуються за допомогою перекладу-тлумачення за принципом поступовості, вибудовуючи ряди і ланки асоціативних зв'язків.

При навчанні граматиці також доцільно брати за основу рідну мову. Зіставлення граматичних конструкцій обох мов, виявлення спільного та відмінного сприяють кращому сприйняттю та осмисленню складних граматичних явищ. У випадку схожості граматичних конструкцій відбувається перенос навичок та умінь, у випадку відмінності – варто вжити заходів з попередження інтерференції.

Використання рідної мови студентів та її роль в оволодінні іноземною мовою також зв'язані з розумінням принципу свідомості. У процесі оволодіння іншомовним спілкуванням набувається здатність розуміти і

висловлювати думки безпосередньо іноземною мовою, проте також веде до глибшого розуміння структури рідної мови.

Звісно, повне усунення рідної мови практично неможливо і не уявляється необхідним. Хоча варто свідомо відштовхуватися від неї щоб запобігти інтерферуючому впливу. Проте, рідна мова забезпечує розуміння при ознайомленні з новим матеріалом, служить основою для оволодіння другою мовою шляхом переносу наявних знань та набутих навичок і умінь.

Таким чином, приходимо до висновку, що роль рідної мови у розвитку умінь двомовності можна визначити у наступних проявах: 1) Грамотність рідною мовою є запорукою формування грамотності іноземною мовою, що вивчається; 2) Виняткове значення відіграє використання рідної мови при семантизації іншомовного лексичного матеріалу. Адже лише за використання понять та структури рідної мови є можливим повне розуміння змісту іншомовних лексичних одиниць. При цьому відбувається аналіз мовленнєвих особливостей рідної мови, що сприяє розвитку двомовних умінь; 3) Широке використання рідної мови не лише як інструменту навчання, а і як засобу спілкування паралельно з іноземною спонукає студентів до порівняння мовних та мовленнєвих явищ обох мов, що, у свою чергу, веде до осмисленого засвоєння іншої мовної системи та глибшого розуміння структури рідної мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Билингвизм и коммуникативная лингвистика // Вестник Самарской Гуманитарной академии, 2007. – №2 С. 181–184. – (Философия. Филология).
2. Вайнрайх У. Одноязычие и многоязычие / У. Вайнрайх // Новое в лингвистике. – М. : Прогресс, 1972. – Вып. 6. – С. 25–61.
3. Ганич Д.І. Словник лінгвістичних термінів // Д.І. Ганич. – К.: Вища школа, 1995. – 360 с.

4. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах : Підручник / Кол. авторів під кер. С.Ю. Ніколаєвої. – Вид. 2-ге, випр. і перероб. – К.: Ленвіт, 2002. – 328 с.
5. Олійник І.С. Методика викладання української мови в середній школі / І.С. Олійник, В.К. Іваненко, Л.П. Рожило. – К.: Вища школа, 1989. – 234 с.
6. Рогова Г.В. Методика обучения иностранным языкам в средней школе // Г.В. Рогова, Ф.М. Рабинович, Т.Е. Сахарова. – М.: “Просвещение”, 1991. – 287 с.
7. Розенцвейг В.Ю. Основные вопросы теории языковых контактов // В.Ю. Розенцвейг // Новое в лингвистике. – М.: Прогресс, 1992. – Вып. 6. – С. 5–22.
8. Шапар Б.В. Психологічний тлумачний словник / Б.В. Шапар. – Х.: Прапор, 2004. – 604 с.
9. Richards J.C. and Rodgers Th. S. Approaches and Methods in Language Teaching. – Cambridge University Press, 1998. – 171 p.
10. Wexler F. Diglossia, language standardization and purism. Parameters for a typology of literary languages // Lingua. – 1998. – Vol. 27. – № 4. – P. 330–354.